

GRZEGORZ KĘSIK

FORMY OCHRONY DZIEDZICTWA
KULTUROWEGO NA PRZYKŁADZIE
MIASTA CIECHANÓW

Pierwszą i zarazem podstawową czynnością podejmowaną wobec dziedzictwa kulturowego jest jego ochrona – z myślą o przyszłych pokoleniach. Istniejące w Polsce prawodawstwo w tym zakresie, daje dość dobre podstawy do podejmowania szeregu zabiegów, mających na celu ochronę budynków i terenów wartościowych kulturowo. Formy ochrony dziedzictwa kulturowego, choć wyznacza je najpełniej ustawa o ochronie zabytków, mogą mieć swoje źródło również w innych ustawach pokrewnych. Umiejętne połączenie różnych przepisów może, wbrew pozorom, dać dość szeroki wachlarz możliwości oddziaływania na przestrzeń o charakterze zabytkowym. Oddziaływanie to, co należy podkreślić, ma na celu nie tylko ochronę zabytkowego obiektu, ale także pewne przekształcenia jego najbliższego otoczenia, by wyeksponować zabytki w miejscowym krajobrazie.

Zaprezentowane tutaj formy ochrony *sensu largo* powinny stać się w miarę kompletnym przeglądem możliwości kształtowania zabytkowych przestrzeni, jakie daje obecne prawo. Niżej opracowanie ma ukazać, na przykładzie miasta Ciechanów, iż wiele z dostępnych form ochrony dziedzictwa kulturowego wciąż pozostaje niezauważonych i niewykorzystanych, co niestety negatywnie odbija się na wyglądzie tego jednego z najstarszych mazowieckich miast.

1. Ustawodawstwo

Jak już wspomniano, kwestię ochrony dziedzictwa kulturowego najlepiej oddaje ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami¹. Obecny dokument prawny jest aktem dość młodym, uchwalonym przez Sejm RP dnia 23 lipca 2003 r. a podpisanym przez Prezydenta RP, 14 sierpnia 2003 r. Nowa ustawa zastąpiła akt prawny z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury. Słowo „dobro kultury” zostało zastąpione słowem „zabytek”, określonym jako: „nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”². Zabytki podzielono na nieruchome i ruchome.

W niniejszym opracowaniu zajmiemy się jedynie tymi pierwszymi, których definicję doprecyzowano w stosunku do ogólnego pojęcia o fakt, iż stanowią one „nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości”³. Następnie ustawa wymienia rodzaje zabytków nieruchomych, jakie podlegają ochronie „bez względu na stan zachowania”⁴. Są to: dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki (kopalnie, huty, zakłady przemysłowe), cmentarze, parki i ogrody oraz miejsca upamiętniające ważne historyczne wydarzenia lub znamienite osobistości. W sensie szerszym do zabytków nieruchomych zaliczono także zespoły budowlane, układy urbanistyczne i ruralistyczne oraz krajobrazy kulturowe⁵. Ustawowy wykaz zabytków nieruchomych nie rozróżnia wprawdzie pojedynczych obiektów od większych zespołów, niemniej jednak ustawa odrębnie je definiuje, dlatego też w rozważaniach nad formami ochrony dziedzictwa kulturowego najpierw zajmiemy się pojedynczymi obiektami, a dopiero potem większymi zespołami.

Ustawa o ochronie zabytków, w rozdziale drugim, definiuje formy i sposób ochrony zabytków. Są to w niniejszej analizie formy bazowe, podstawowe, więc od nich należy zacząć. Formami tymi (w świetle ustawy) są: wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego⁶.

¹ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz.U. 2003 nr 162, poz. 1568.

² Ibidem, art. 3, pkt 1.

³ Ibidem, art. 3, pkt 2.

⁴ Ibidem, art. 6, ust. 1.

⁵ Ibidem, art. 6, ust. 1, pkt 1.

⁶ Ibidem, art. 7, pkt 1-4.

2. Rejestr zabytków

W myśl ustawy o ochronie zabytków wpis do rejestru dokonywany jest na mocy decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (WKZ). Decyzja taka może być wydana z urzędu, na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym zabytek się znajduje⁷. Pełny rejestr zabytków nieruchomości (na bieżąco aktualizowany) prowadzi Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków (KOBIDZ), udostępniając go na swoich stronach internetowych⁸.

W przypadku miasta Ciechanów można zatem dokładnie prześledzić kolejność i daty wpisywania miejscowych zabytków nieruchomości do rejestru. Warto przeanalizować to zjawisko, gdyż jest ono czymś w rodzaju zwiastadła, ukazującego (w sposób najbardziej podstawowy) politykę wobec dziedzictwa kulturowego. Jako pierwszy obiekt z terenu Ciechanowa do rejestru wpisano gotycki zamek Księżąt Mazowieckich – wówczas jeszcze autentyczną ruinę, przed pracami konserwatorskimi. Miało to miejsce 6 sierpnia 1959 r. Kolejnymi obiektami wpisanymi do rejestru (dnia 18 lipca 1960 r.) były ciechanowskie świątynie: kościół parafialny pw. Narodzenia NMP (fara) z pocz. XVI w. oraz kościół poaugustiański pw. Nawiedzenia NMP, również z tego okresu. Warto zwrócić uwagę, iż kościoły te wpisano do rejestru jako XIV-wieczne – właściwą datę ich budowy (późniejszą o prawie dwa stulecia) określono dopiero w latach 70. XX w.⁹ Ostatnią budowlą wpisaną do rejestru zabytków przed powołaniem województwa ciechanowskiego (1975 r.) był neogotycki ratusz z roku 1844. Wyżej wymienione obiekty uważano wówczas za najważniejsze zabytki Ciechanowa – i tak naprawdę tylko one podlegały rzeczywistej ochronie. Inne budynki (głównie kamienice i domy drewniane) były systematycznie zastępowane budownictwem blokowym. Niemniej jednak, w warunkach powiatowych nie był to jeszcze proces gwałtowny. Także lokalna władza ludowa niektóre budynki (związane z historią swojego powstania) traktowała z pewną czcią. Do takich obiektów należało kino „Nysa” – budynek z okresu międzywojennego, charakterystyczny dla wschodniej pierzei placu Kościuszki, w którym 5 lutego 1945 r. powołano pierwszą Powiatową Radę Narodową. Jego fotografia znalazła się w książce, promującej osiągnięcia władzy ludowej w powiecie ciechanowskim¹⁰.

⁷ Ibidem, art. 6, ust. 1.

⁸ KOBIDZ, *Rejestr zabytków nieruchomości – województwo mazowieckie*, <http://www.kobidz.pl/app/site/plp/s/article/1469/3159.html>, 05.01.2008.

⁹ *Katalog zabytków sztuki w Polsce – Ciechanów i okolice*, red. J. Galicka, H. Hygietyńska, t. X, z. 1, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1977, s. IX.

¹⁰ *Ciechanów w okresie władzy ludowej*, red. J. Górski, A. Kociszewski, Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych – Stacja Naukowa w Ciechanowie, Ciechanów 1970, s. 21.

Wraz z powołaniem do życia województwa ciechanowskiego w roku 1975 zorganizowano również miejscową służbę konserwatorską. Początkowo składała się ona wyłącznie z Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przy Wydziale Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego¹¹. Dopiero po roku powołano (na początku również jednoosobowe) Biuro Badań i Dokumentacji Zabytków (BBiDZ). Opornie rozwijająca się służba miała ponadto kłopoty lokalowe¹². Taki stan rzeczy w sposób dość jasny oddrwał politykę nowej władzy wobec dziedzictwa kulturowego. Budynki zabytkowe stały się w krajobrazie elementem zbędnym, tamującym dynamicznej rozwój miasta. W latach 1976–1979 w centrum Ciechanowa dokonano licznych rozbiórek zabytkowych obiektów, bez jakiegokolwiek uzgodnienia z WKZ (m.in. wspomniane wcześniej kino „Nysa”). Nie funkcjonował również nadzór archeologiczny nowych inwestycji. BBiDZ starało się dokumentować zagrożone obiekty, niemniej jednak nie przekładało się to na kolejne wpisy do rejestru zabytków. Z tego okresu (15 lat nieustannego nachu budowlanego) pochodzi zaledwie jeden wpis z roku 1980. Dotyczy on założenia zieleni miejskiej i ciągów spacerowych – w okolicach wczesnośredniowiecznego grodziska i kościoła poaugustiańskiego¹³.

Dopiero po roku 1990, wraz z przemianami ustrojowymi i wzmocnieniem służby konserwatorskiej (BBiDZ przekształcono w Państwową Służbę Ochrony Zabytków – PSOZ), rozpoczął się okres wpisywania do rejestru tego, co jeszcze ocalało na terenie Ciechanowa. W październiku 1991 r. wpisano budynek dawnego banku spółdzielczego (1925 r.) przy ul. Warszawskiej 61 wraz z oficyną od ul. Mickiewicza – wówczas siedzibą PSOZ, oraz kamienicę przy ul. Ściegiennego 2 z roku 1912. Rok później w rejestrze znalazło się historyczne założenie urbanistyczne miasta Ciechanów, co pozwoliło rozciągnąć ochronę zabytków na niemal całe jego centrum – niemniej jednak cenniejsze obiekty nadal wymagały indywidualnych wpisów. Lata 1993–1998 to z kolei okres, w którym dokonano aż 19 nowych wpisów – 4 budynki przy ul. Warszawskiej, 3 budynki przy ul. 11. Pułku Ułanów Legionowych, 2 budynki przy ul. 3 Maja. Pojedyncze obiekty wpisano także z ul. Ściegiennego, ul. Grodzkiej, placu Kościuszki, ul. Kilińskiego, ul. Sierakowskiego, ul. Mickiewicza i ul. Wojska Polskiego¹⁴.

W tym samym czasie do rejestru wpisano również pierwsze zespoły zabytkowe. W 1993 r. – zespół 4 budynków byłego starostwa przy ul. 11 Pułk.

¹¹ B. Siemionko, K. Kaliściak, *Ochrona zabytków i dóbr kultury*, w: *Kultura Mazowsza Ciechanowskiego 1975–1998*, red. A. Kociszewski, J. Pelka, Ciechanów 1998, s. 125.

¹² Ibidem.

¹³ KOBiDZ, *Rejestr...*, <http://www.kobidz.pl/app/site.php5/article/1469/3159.html>, 06.04.2008.

¹⁴ Ibidem.

rok później – cmentarz rzymsko-katolicki przy ul. Płońskiej (brama, ogrodzenie, kaplica cmentarna). I wreszcie w roku 1997 – 32 budynki zespołu koszar (1880–1912) przy ul. Wojska Polskiego¹⁵.

Od roku 1999 do chwili obecnej dokonano zaledwie jednego nowego wpisu (choćby cennych i zagrożonych obiektów wcale nie brakuje). W 2007 r. w rejestrze zabytków znalazł się zespół pałacowo-parkowy dyrekcji cukrowni przy ul. Fabrycznej 11–13 z końca XIX w. Miało to niewątpliwie związek z kupnem i adaptacją pałacu przez prywatnego inwestora. Również w 2007 r. próbowano wpisać do rejestru jeszcze jeden obiekt – ruinę dworu w dzielnicy Szczurzyn, także nieopodal cukrowni. Jednakże na skutek stwierdzenia jego nikłej wartości artystycznej, wydano decyzję odmowną. Skutkiem tego zaniechania była rozbiórka dworu, w którym urodził się Kazimierz Żorawski, wybitny matematyk, profesor UJ, pierwsza miłość Marii Skłodowskiej-Curie¹⁶. Nie wiadomo, dlaczego dwór na Szczurzynie nie znalazł się w wykazie obiektów zabytkowych, załączonym do Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego, mimo iż uwzględniono tam obiekty o wiele mniej wartościowe. Problematyce „Studium...” oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (MPZP) poświęcony będzie zatem kolejny fragment niniejszego opracowania, tym bardziej iż zapis w planie jest kolejną (ustawową) formą ochrony zabytków, praktykowaną na terenie miasta Ciechanów.

3. Ochrona zabytków w dokumentach planistycznych

Podstawą do tworzenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (MPZP) jest Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego (dalej: „Studium”). Przygotowanie tych dokumentów, tj. kształtowanie i prowadzenie polityki przestrzennej należy do zadań własnych gminy¹⁷. Pierwsze „Studium” obejmujące obszar całego miasta uchwalono w grudniu 1999 r.¹⁸ Niemniej jednak już pięć lat później przystąpiono do jego zmiany z uwagi na częściową dezaktualizację w związku z utratą statusu miasta wojewódzkiego. Do innych czynników wymuszających uchwalenie w zasadzie nowego „Studium” zaliczyć można korektę granic miasta z dniem 1 stycznia 2004 r., jak również oprą-

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ J. Korzybski, *Ciechanowskie pamiątki przeszłości*, Ciechanów 2000, s. 100.

¹⁷ Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, DzU 2003, nr 80, poz. 717.

¹⁸ M. Pieniążek, *Koncepcje rozwoju przestrzennego i ich realizacja w obliczu zmian funkcji miasta na przykładzie Ciechanowa 1918–1998*, Ciechanów 2001, s. 77.

cowane po roku 1999 dokumenty programowe i koncepcje (m.in. „Strategia rozwoju miasta Ciechanów”). Zmianę „Studium” uchwaliła Rada Miasta dnia 31 maja 2007 r. Warto zatem prześledzić fragmenty zmienionego „Studium”, dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze Ciechanowa, gdyż w stosunku np. do historycznego układu urbanistycznego „Studium” jest obecnie najpełniejszym dokumentem ochronnym. Dzieje się tak z uwagi na brak MPZP „Centrum”, którego sporządzanie dopiero trwa, oraz jeszcze nie uchwalony MPZP „Powstańców Wielkopolskich”, którego projekt daje jednakże możliwość analizy zastosowania założeń „Studium” w praktyce.

Zacznijmy od przybliżenia samego „Studium”. Na interesujący nas fragment natrafiamy w pierwszym rozdziale tego dokumentu, dotyczącym uwarunkowań rozwoju i zagospodarowania przestrzennego¹⁹. Wśród licznych elementów zastanych, w punkcie piątym opisano uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego. Na początku dokonano wyliczenia wszystkich zespołów oraz pojedynczych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. W tym przypadku „Studium”, a potem MPZP są już tylko wtórnym zapisem, potwierdzającym fakt ochrony konserwatorskiej danego obiektu lub zespołu budynków.

Znacznie ważniejszy wydaje się następujący dalej wykaz obiektów i zespołów zabytkowych, niewpisanych do rejestru, ale będących zabytkami w myśl ustawy o ochronie zabytków (definicja zabytku już była przytaczana)²⁰. Dla tych obiektów jest to pierwsza prawna i najbardziej podstawowa forma ochrony przed przekształceniami lub rozbiórką. W wykazie tym znalazło się kolejno 6 zespołów zabytkowych – m.in. najbliższe otoczenie wpisanych do rejestru kościołów. Warto zwrócić uwagę, iż w tym przypadku otoczenie winno być również wpisane do rejestru, ze względu na jego dużą wartość artystyczną. W ten sposób kościoły powinny być ujęte w rejestrze jako zespoły zabytkowe, a nie pojedyncze obiekty. Jest to swoiste niedopatrzenie, generujących sytuację kuriozalną, w której w rejestrze są budynki z lat 30. XX w., a brakuje w nim choćby XVIII-wiecznego skrzydła klasztoru czy XIX-wiecznej dzwonnicy. O tym, że wykaz obiektów zabytkowych jest dobrą podstawą do wpisu do rejestru zabytków, niech świadczy zespół pałacowy dyrekcji cukrowni (wpisany do rejestru w lipcu 2007 r., a w „Studium” ujęty jeszcze w wykazie).

¹⁹ Urząd Miasta Ciechanów, *Zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Ciechanów – część I: Uwarunkowania rozwoju i zagospodarowania przestrzennego*, s. 30, http://www.um.ciechanow.pl/index.php?po=projekt_zmian_studium, 11.04.2008.

²⁰ Ibidem, s. 31.

Odnosnie pojedynczych obiektów, wykaz w „Studium” kategoryzuje je alfabetycznie, według nazw ulic, przy których się znajdują²¹. Zgodnie z tym wykazem aż na 43 ulicach na terenie Ciechanowa znajdują się obiekty zabytkowe, często w liczbie co najmniej kilku. Daje to w sumie prawie 300 obiektów zabytkowych, z czego 120 to budynki wzniesione przez Niemców w czasie II wojny światowej – w tzw. dzielnicy „Błoki”²². Do tego typu obiektów nie zaliczono wspomnianego już dworu na Szczurzynie, co mogło być przyczyną odmowy wpisu do rejestru, a tym samym jego rozbiórki.

W związku z powyższymi wykazami w „Studium” wytyczone zostały trzy rodzaje stref ochrony konserwatorskiej: ochrony ekspozycji, ochrony zespołów zabudowy zabytkowej i ochrony archeologicznej. Pierwszy typ stref dotyczy ochrony widoków na najważniejsze elementy krajobrazu miasta: na zabytkowe centrum, na zespół cukrowni i na okolice zamku. Postulaty, jakie w związku z tym zawarto w „Studium”, to m.in.: w przypadku centrum miasta „eliminacja dysharmonijnej wysokiej zabudowy” (trzy wieżowce przy ul. Ściegiennego – przyp. G.K.) oraz postulat projektowania nowych budynków nie wyższych niż 3 kondygnacje, o spadzi- stych dachach²³. Drugi typ stref, ochrony zespołów zabytkowej zabudowy, dotyczy obszarów miasta poza historycznym układem urbanistycznym (wpisanym do rejestru). Są to: rejon ulicy Witosa (dawna wieś Aleksandrówka), obszar cukrowni i dawnego folwarku Szczurzyn (rozebrany dwór znajdował się na terenie tej strefy, ale nie był w żaden sposób chroniony), dzielnica „Błoki”, osiedle „Nowy Świat” (założenie urbanistyczne na planie gwiazdy z lat 30. XX w.), zespół dworski przy ulicy Śmiecińskiej (tutaj budynek dworu jest chroniony również jednostkowo) oraz były zespół dworski na Gostkowie (resztki parku)²⁴. W trzeciej strefie, ochrony archeologicznej, znalazło się całe historyczne centrum Ciechanowa. Wszelkie prace ziemne na tym obszarze wymagają zezwolenia WKZ. Dodatkowo ustalono strefy obserwacji archeologicznej, częściowo pokrywające się ze strefami ochrony zespołów zabytkowej zabudowy²⁵.

Do powyższych ustaleń załączono 2 mapki, porządkujące wcześniejsze zapisy – jedna o charakterze ogólnym dla całego obszaru miasta i druga, szczegółowa, przeznaczona dla centrum Ciechanowa²⁶.

²¹ Ibidem, s. 52–57.

²² Osiedle to, oparte na wzorcach miasta-ogrodu, miało być początkiem budowy nowego Zichenau. Powstało w latach 1940–1943 na gruntach wsi Tatary w sąsiedztwie centrum – po drugiej stronie rzeki.

²³ UMC, *Zmiana studium*, s. 38, http://www.umc.ciechanow.pl/index.php?po=projekt_zmian_studium, 11.04.2008.

²⁴ Ibidem, s. 39.

²⁵ Ibidem, s. 40.

²⁶ Ibidem, s. 41–42.

W kolejnym, drugim rozdziale „Studium”, formułującym kierunki zagospodarowania przestrzennego i zasady polityki przestrzennej w punkcie dotyczącym zasad ochrony dziedzictwa kulturowego, na podstawie wcześniej ustalonych uwarunkowań, wymieniono cały szereg postulatów, które winny być uwzględnione przy sporządzaniu MPZP²⁷. W stosunku do obiektów wpisanych do rejestru zabytków, powtórzono jedynie zapis art. 36 ustawy o ochronie zabytków, mówiący o obowiązku uzyskania pozwolenia WKZ na prowadzenie jakichkolwiek działań przy tak chronionym zabytku. Więcej postulatów sformułowano wobec historycznego centrum Ciechanowa. Oprócz zachowania istniejącej zabudowy zabytkowej (a więc także tej niewpisanej do rejestru – przyp. G.K.), jej rewaloryzacji z uwzględnieniem cech historycznych, określono także ogólne elementy konstytucyjne dla nowej zabudowy. Powinna ona mieć lokalny charakter, a jej wysokość ma być dostosowana do zabudowy historycznej. „Studium” postuluje ponadto wysokie dachy kryte dachówką lub blachą, jasne tynki, a od strony terenów publicznych (ulic i placów) lokalizację usług.

Kolejny punkt, dotyczący zasad kształtowania krajobrazu kulturowego, jest w zasadzie powtórzeniem postulatów zawartych w uwarunkowaniach, wynikających z ochrony ekspozycji dla wybranych elementów miasta. Następnie „Studium” formułuje postulat ochrony w MPZP wszystkich obiektów niewpisanych do rejestru zabytków, a wyszczególnionych w uwarunkowaniach. Powyższy wykaz ma również posłużyć do sporządzenia gminnego wykazu zabytków. Na koniec ponowiono postulaty ochrony archeologicznej w wybranych strefach.

Logicznym jest fakt, iż zapisy w „Studium”, będącym podstawą do uchwalania MPZP, mają pewien poziom ogólności. W stosunku do ochrony dziedzictwa kulturowego można zatem stwierdzić, iż jawią się one jako dość precyzyjne (jak na ten poziom ustaleń). W jaki jednak sposób przekładają się na plany szczegółowe? W lipcu 2007 r. zaistniała pierwsza możliwość takiej obserwacji. W MPZP „Powstańców Wielkopolskich” ujęto wschodnią część (ok. 15%) zabytkowego układu urbanistycznego centrum Ciechanowa²⁸. Zapisy dotyczące kształtowania nowej zabudowy na zabytkowym obszarze były wprowadzić bardziej szczegółowe, niż w „Studium”, niemniej jednak niewystarczające z punktu widzenia utrzymania

²⁷ UMC, *Zmiana studium, część II: Kierunki zagospodarowania przestrzennego i zasady polityki przestrzennej*, s. 101, http://www.um.ciechanow.pl/index.php?po=projekt_zmian_studium, 11.04.2008.

²⁸ Urząd Miasta Ciechanów, *MPZP „Powstańców Wielkopolskich” – projekt uchwały RM w sprawie uchwalenia planu*, s. 1, <http://www.um.ciechanow.pl/index.php?um=planprojekt&n=miasto&po=2>, 11.04.2008.

kulturowej spójności tych terenów. Ustalono w zasadzie wszystko – oprócz rzeczy chyba najważniejszych – fasad nowych obiektów. Tu poddano jedynie zapis o jasnych tynkach (ze „Studium”)²⁹. Nie uwzględniono tak istotnej kwestii, jaką jest odpowiedni wykrój okien i ich powierzchnia, jako elementów fasady. Brak takich zapisów sprawia, że do otaczającej zabudowy nawiązuje jedynie bryła obiektu, zaś to, co stanowi jego sferę publiczną (a więc oddziaływującą na kulturowe postrzeganie danego miejsca), może być kształtowane w zasadzie dowolnie.

W przypadku MPZP, dotyczących założenia urbanistycznego wpisanego do rejestru zabytków, powinny zostać stworzone tzw. wzorniki kształtowania nowej zabudowy. Są to bardzo szczegółowe wytyczne, regulujące zasady stylu miejscowego³⁰. W przypadku Ciechanowa styl taki kształtował się głównie na przełomie XIX i XX w. Zachowane budynki z tego okresu mają sporo elementów wspólnych – trójkątny szczyt wieńczący drzwi, boniowanie parteru (a często również naroży budynku), gzymsy nadokienne pierwszego piętra, malarską dekoracją fasad (proste kształty geometryczne). Fasady takich budynków były zazwyczaj czteroosiowe lub siedmioosiowe.

To tylko przykład elementów, jakie mogłyby znaleźć się w takim wzorniku, bo równie dobrze za okres reprezentatywny dla tradycji budowlanych Ciechanowa można przyjąć dwudziestolecie międzywojenne. W tym przypadku w mieście dominował styl narodowy, reprezentowany głównie przez twórczość architekta powiatowego – inż. Jerzego Korczaka.

Wzorniki dla nowej zabudowy są z powodzeniem stosowane np. w Szwajcarii, ale także w Polsce prawo na nie zezwala – wzornik może zatwierdzić Rada Miasta, za pomocą stosownej uchwały³¹. Niemniej jednak do tej pory bardzo niewiele miast skorzystało z takiej możliwości. Wydaje się, iż wzornik (jako osobny dokument) uczyniłby MPZP bardziej czytelnym. Pozwoliłby także potencjalnym inwestorom na wizualne zapoznanie się z miejscowymi tradycjami budowlanymi oraz na większe zrozumienie dla wprowadzonych regulacji.

Reasumując, okazuje się, iż regulacje planistyczne mają przemożny (a często nawet decydujący) wpływ na rzeczywistą ochronę zabytkowych obiektów. Mogą również stać się źródłem uregulowań, kształtujących najbliższe otoczenie zabytku oraz całe przestrzenie wpisane do rejestru jako układy urbanistyczne.

²⁹ Ibidem, s. 7.

³⁰ P. Jasica, *Ostał uam się tno spadzisty dach*, „Rzeczpospolita”, nr 60 (7961), s. A 24.

³¹ Ibidem.

4. Wytyczne konserwatorskie

Omówione wcześniej rozwiązania miały charakter „wewnętrzny”, były integralną częścią uchwalanych planów. Niemniej jednak istnieją również dokumenty oddziaływujące „z zewnątrz” na dany plan, a mające na celu ochronę zabytków. Noszą one nazwę „wytycznych konserwatorskich” i zazwyczaj (co jest raczej złą praktyką) tworzone są już po fakcie uchwalenia danego planu. Sytuacja ta zmieniła się nieco w momencie wprowadzenia nowej ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym, gdy część planów straciła ważność. Wytyczne (jako dokumenty służb konserwatorskich) nie zostały anulowane, i w takim wypadku nadal obowiązują. W momencie uchwalania nowych planów, już istniejące wytyczne mogą być dobrą podstawą do sprawnych „wewnętrznych” uregulowań, chroniących zabytki.

W przypadku Ciechanowa pierwsze uregulowania pojawiają się po II wojnie światowej. Od razu mają one charakter wyższy, jakim jest studium historyczno-urbanistyczne. Jest to dokument bardziej szczegółowy niż same wytyczne, podparty głębszymi badaniami naukowymi, w sposób bardziej precyzyjny formuluje wymogi konserwatorskie. Pierwsze takie studium (z roku 1952) zaginęło³². W 1957 r. opublikowano jedynie jego skrótowe opracowanie. Nie wiadomo, jaki wpływ wywarło na pierwszy plan ogólny zagospodarowania miasta, opracowany w 1956 r.³³ Dla kolejnego planu (z 1965 r.) powstało kolejne studium historyczno-urbanistyczne – niestety już po fakcie, bo w roku 1967. Było ono dość skromne, jak na ówczesnie stosowane kryteria naukowe. Nawet tak minimalne zalecenia zostały zignorowane przez komunistyczne władze³⁴.

Pierwszy plan dla Ciechanowa, jako miasta wojewódzkiego, powstał dopiero w roku 1985. Poprzednie studium historyczno-urbanistyczne straciło de facto ważność już po dwóch latach od sporządzenia (tj. w 1969 r.). Od tego czasu aż do roku 1992 nie funkcjonowało żadne studium historyczno-urbanistyczne ani nawet najskromniejsze wytyczne konserwatorskie. Efektem braku tych dokumentów była budowa licznych bloków na obszarach zabytkowego centrum. W 1978 r. proces ten został „ukoronowany” budową trzech wieżowców w samym środku średniowiecznego układu urbanistycznego – w połowie drogi między zamkiem a zabytkowymi kościołami. Efektem takiej polityki była dewastacja miejscowego krajobrazu kulturowego, gdzie dominantą w panoramie miasta było

³² R. Makowiecki, *Ciechanów – miasto. Ogólne wytyczne konserwatorskie do planu zagospodarowania przestrzennego*, Ciechanów 1992, s. 1.

³³ M. Piętańek, *Koncepcje rozwoju przestrzennego*, s. 50.

³⁴ R. Makowiecki, *Ciechanów – miasto*, s. 2.

wzgórze z kościołem farnym i sąsiednie grodzisko z dzwonnica. Dominantą nowego, wojewódzkiego Ciechanowa stają się wspomniane wieżowce, zabytki zaś ukrywa się w krajobrazie za pomocą wysokiej, nieformowanej zieleni parkowej.

Dopiero po przemianach ustrojowych powstają pierwsze od wielu lat wytyczne konserwatorskie. Wykonane zostały na zlecenie władz miasta, przez historyka sztuki, Ryszarda Małowieckiego. Autor opracowania już na wstępie podkreśla tymczasowość proponowanych przez siebie rozwiązań – do czasu uchwalenia właściwego studium historyczno-urbanistycznego³⁵. Jak twierdzi R. Małowiecki: „Ciechanów jest prawdopodobnie jedynym miastem tej wielkości w Polsce, mającym zabytkowy układ przestrzenny, nieposiadającym przy tym studium historyczno-urbanistycznego przystającego do obecnych wymogów merytorycznych”³⁶.

Wytyczne z roku 1992 odnosiły się do obowiązującego wówczas planu z lat 80., dotyczyły całego obszaru miasta. Prawie połowa tego dokumentu to przybliżenie dziejów urbanistycznych Ciechanowa – reszta jest wyprowadzonymi na tej podstawie zaleceniami w stosunku do kilku wartościowych stref. Co ciekawe, zalecenia te (odnośnie kształtowania zabytkowych przestrzeni) są o wiele bardziej szczegółowe, niż proponowane całkiem niedawno rozwiązania w ramach MPZP. W stosunku do zabytkowego centrum autor proponuje m.in.: „korektę zniekształceń, wynikłych z wcześniejszych działań, zakaz burzenia oficyn wyznaczających historyczną parcelację, przeprojektowanie elewacji obiektów dysharmonizujących z otaczającą zabudową o walorach kulturowych, przywrócenie brukowej nawierzchni Rynku, indywidualizacją małej architektury”³⁷. Następnie przytacza szereg postulatów odnośnie zabytkowego układu urbanistycznego: wykonanie studium historyczno-urbanistycznego dla tej strefy, wykonanie studium rewaloryzacji, opracowanie planów szczegółowych³⁸. Podobną strukturę mają opisy także innych stref ochronnych na terenie miasta, niemniej jednak papierkiem lakmusowym przydatności wytycznych R. Małowieckiego powinna stać się najważniejsza strefa centrum, opisana powyżej. Jakie wnioski płyną z tego dokumentu dzisiaj, po 16 latach?

Okazuje się, iż niektóre sformułowania pojawiają się ponownie w opisanym już wcześniej Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego z 1999 r., zmienianego w roku 2004. Do takich sformułowań należy zalecenie wykonania jasnych tynków nowej zabudowy

³⁵ Ibidem, s. 1.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem, s. 37.

³⁸ Ibidem.

i spadzistych dachów, krytych czerwoną dachówką³⁹. Niestety, są to jedyne zalecenia, jakie z prac R. Małowieckiego pozostały. W stosunku do historycznego centrum miasta nie spełniono większości zaleceń i żadnego z postulatów. Do dziś Ciechanów nie posiada studium historyczno-urbanistycznego, pomimo wpisania jego centrum do rejestru zabytków. Oznacza to de facto martwy wpis – skoro brak planów mówiących, w jaki sposób zabytkowy układ urbanistyczny chronić i odtwarzać. Ponieważ nie istnieje studium historyczno-urbanistyczne, nie mogą powstać żadne sensowne wytyczne szczegółowe – nie ma zatem planów rewaloryzacji obszarów kulturowych, zdegradowanych w okresie wojewódzkim. Negatywne zmiany przestrzenne, na skutek obecnie prowadzonej polityki, są konserwowane – zamiast być systematycznie usuwane. Postulat likwidacji trzech wieżowców jak na razie pozostaje wyłącznie na papierze.

Wytyczne z roku 1992 miały obowiązywać tylko przez trzy lata, następnie planowano wykonać studium historyczno-urbanistyczne. Tymczasem studium brak, a wytyczne, w sferze zaleceń i postulatów, wciąż pozostają aktualne.

Kończąc wątek dotyczący wytycznych konserwatorskich, warto jeszcze zwrócić uwagę, iż niektórzy badacze (jak dr A. Kociszewski) potraktowali opracowanie R. Małowieckiego jak studium historyczno-urbanistyczne⁴⁰. Nie zmienia to jednak faktu, iż dokument ten w zasadzie nie został zaaplikowany jako element polityki wobec dziedzictwa kulturowego Ciechanowa.

5. Gminna ewidencja zabytków

Aktualna ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przenosi część kompetencji w zakresie dbania o dziedzictwo kulturowe bezpośrednio na samorząd gminny. Opieka nad zabytkami należy bowiem do zadań własnych gminy jako zaspokajanie podstawowych potrzeb wspólnoty⁴¹. Na tej podstawie „wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (prowadzoną przez WKZ – przyp. G.K.)”⁴². Sposób prowadzenia gminnej ewidencji zabytków określono osobnym rozporządzeniem⁴³. Rozporząd-

³⁹ Ibidem, s. 36.

⁴⁰ A. Kociszewski, *Regionalizm mazowiecki*, Ciechanów 1993, s. 195.

⁴¹ Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym, DzU 2001, nr 142, poz. 1591, art. 7, ust. 1, pkt 9.

⁴² Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków, art. 22, ust. 4.

⁴³ Ibidem, art. 24, ust. 1.

dzenie to wydane zostało przez ministra kultury w dniu 14 maja 2004 r. Dotyczy ono nie tylko sposobu prowadzenia dokumentacji przez gminę, ale także przez służby konserwatorskie⁴⁴. Aby ułatwić sporządzenie gminnej ewidencji zabytków, KOBiDZ na swoich stronach internetowych udostępnił specjalny program, który tworzy karty adresowe zgodne z ww. rozporządzeniem⁴⁵. Pomimo tych ułatwień wiele gmin wciąż nie posiada ewidencji zabytków. Także w Ciechanowie gminna ewidencja zabytków dopiero jest w fazie tworzenia – dla miasta opracowuje ją Ciechanowskie Towarzystwo Naukowe po wygranej w konkursie na wykonanie zadania „pożytku publicznego”.

Gminna ewidencja zabytków jest niewątpliwie próbą włączenia administracji lokalnej w program opieki nad zabytkami. Można się zastanawiać czy zainteresowanie urzędników sprawami ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez nałożenie na nich dodatkowych obowiązków z tym związanych, jest właściwą formą upowszechniania wiedzy o miejscowym dziedzictwie kulturowym.

6. Dofinansowanie remontów zabytków

Kolejną, rozległą (a niewykluczone, że najważniejszą) formą ochrony dziedzictwa kulturowego jest wszelka pomoc finansowa, jaka może zostać udzielona właścicielowi obiektu wpisanego do rejestru zabytków. Wpis do rejestru jest tu bardzo istotny, bo – w myśl ustawy – tylko takie obiekty mogą ubiegać się o dofinansowanie prac konserwatorskich z budżetu państwa⁴⁶.

Dotacja może być udzielona z wielu różnych źródeł. Pierwszym źródłem jest minister kultury, który dotacji udziela „ze środków finansowych z części budżetu państwa -Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego”⁴⁷. Kolejnym źródłem dofinansowania może być WKZ – w tym przypadku dotacja pochodzi „ze środków finansowych budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda”⁴⁸. Podmiotem, któremu udziela się dotacji, może być zarówno osoba fizyczna, jak i dowolna jednostka organizacyjna. Wniosek o udzielenie dotacji może być złożony za-

⁴⁴ Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 14 maja 2004 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem, DzU 2004, nr 124, poz. 1305.

⁴⁵ KOBiDZ, *Gminna ewidencja zabytków*, <http://www.gez.kobidz.pl>, 12.04.2008.

⁴⁶ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków, art. 73.

⁴⁷ *Ibidem*, art. 74, pkt. 1.

⁴⁸ *Ibidem*, art. 74, pkt. 2.

również przed, jak i po przeprowadzeniu wszystkich prac i robót przy zabytku. Podstawą do udzielenia dotacji jest kosztorys przeprowadzonych prac – zatwierdzony przez WKZ⁴⁹. Ustawa wymienia również elementy, które dotacja obejmuje – począwszy od ekspertyz, poprzez projekty, prace budowlane aż po zakup materiałów⁵⁰. Standardowa wysokość „dotacji ministerialnej” i dotacji WKZ wynosi do 50% nakładów poniesionych przez właściciela obiektu zabytkowego. W szczególnych przypadkach (wysoka wartość artystyczna obiektu lub zagrożenie zniszczeniem) dotacja może wynieść nawet 100%, przy czym dofinansowanie z obu źródeł (minister i WKZ) nie może przekroczyć wszystkich nakładów poniesionych na remont⁵¹. Szczegółowe warunki dotacji określone są na podstawie ministerialnego rozporządzenia⁵². Pierwszy taki dokument wydany został 10 maja 2004 r. Rok później wydano nowe rozporządzenie w tej sprawie (z dnia 6 czerwca 2005 r.), i ten właśnie dokument (z niewielkimi zmianami z 11 stycznia 2006 r.) uważany jest za aktualną podstawę do udzielenia dotacji⁵³. Zmiany dotyczą terminu składania wniosków: do dnia 15 lutego, 15 kwietnia, 15 czerwca, 15 września i 15 listopada roku, w którym dotacja ma być udzielona⁵⁴. Czas rozpatrzenia wniosku to jeden miesiąc, od najbliższego z powyższych terminów. Ponadto, rozporządzenie określa w sposób szczegółowy wzór wniosku o udzielenie dotacji, a także tryb kontroli i sposób rozliczenia z przyznanych funduszy.

Obecna ustawa o ochronie zabytków stwarza możliwość dofinansowania do remontów obiektów wpisanych do rejestru także przez organ stanowiący gminy lub powiatu. Jest to niezwykle ważny zapis, dający samorządom rzeczywisty instrument wpływu na estetykę najbliższego zabytkowego otoczenia. Aby dotacja mogła być udzielona, potrzebna jest odpowiednia uchwała organu stanowiącego (rady gminy, miasta lub powiatu) określająca zasady przyznawania funduszy⁵⁵.

Warto się w tym momencie zatrzymać i dokładnie prześledzić sposób konstruowania takiej uchwały. Podstawą prawną do jej wydania są (w sposób obligatoryjny) 2 ustawy: o samorządzie gminnym (z 1990 r.) oraz o ochronie zabytków (2003 r.). W pierwszym przypadku organ stanowiący powołuje się na art. 18, ust. 2, pkt 15 oraz art. 40, ust. 1 – doty-

⁴⁹ Ibidem, art. 76.

⁵⁰ Ibidem, art. 77.

⁵¹ Ibidem, art. 78, ust. 1–3.

⁵² Ibidem, art. 90, ust. 1 i 2.

⁵³ Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 roku w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, Dz.U. 2005, nr 112, poz. 940.

⁵⁴ Ibidem, par. 2, ust. 1, pkt 1.

⁵⁵ Ustawa z dnia 25 lipca 2003 r. o ochronie zabytków, art. 81, ust. 1.

czący stanowienia aktów prawa miejscowego (obowiązujących na obszarze gminy). Drugie przywołanie podstawy prawnej to cytowany już art. 81 ustawy o ochronie zabytków. Czasami przywołuje się jeszcze trzecią ustawę – o finansach publicznych⁵⁶.

Uchwała powinna zawierać ogólne zasady udzielania dotacji – w tym przypadku zazwyczaj kopiuje się rozwiązania ujęte w ustawie o ochronie zabytków, a dotyczące zasad przyznawania dotacji przez ministra kultury. Dotyczy to zwłaszcza zapisów o procentowym udziale dofinansowania w ogólnych kosztach prac przy zabytku. Zazwyczaj kwota zwrotu sięga 50% poniesionych nakładów, w szczególnych wypadkach może ona wynieść nawet 100% kosztów. Wnioski o dotacje powinny dotyczyć prac wykonanych w roku ich złożenia lub w roku następnym. Warunkiem podstawowym udzielenia dotacji jest oczywiście wpis do rejestru zabytków. Następnie w uchwale wymienia się katalog prac, dla których obowiązuje dofinansowanie (również zazwyczaj kopiowany z ustawy o ochronie zabytków).

Kolejnym elementem uchwały są zapisy dotyczące składanych wniosków. Szczególnie ważny jest termin, do którego wniosek o dotację należy złożyć. Zazwyczaj jest jeden, ale może być ich kilka w ciągu roku. Odpowiednio przed wyznaczonym terminem, wójt (burmistrz, prezydent) powinien powiadomić o możliwości składania wniosków za pomocą stosownego ogłoszenia na stronach internetowych swojego urzędu lub w lokalnej prasie. Uchwała precyzuje także elementy, jakie powinien zawierać wniosek o dotację. Do najbardziej podstawowych elementów wniosku należą: imię i nazwisko właściciela zabytku; wskazanie zabytku wraz z kopią decyzji WKZ o wpisie do rejestru; zakres planowanych prac uzgodniony z WKZ; termin i miejsce realizacji; kosztorys określonych we wniosku prac oraz wysokość dotacji, o którą ubiega się wnioskodawca.

Następnie w uchwale precyzuje się sposób przyznawania dotacji. Możliwe są tutaj dwie opcje. W pierwszym przypadku najpierw następuje złożenie wniosków, potem odpowiednia komórka urzędu gminy (miasta) sprawdza je pod względem formalnym i opiniuje prawidłowe wnioski do zatwierdzenia przez wójta (burmistrza, prezydenta). Zatwierdzone wnioski stają się wówczas podstawą do ujęcia w budżecie gminy (miasta) określonej kwoty, przeznaczonej na dotację. Dotacji konkretnym podmiotom udziela organ stanowiący na wniosek wójta (burmistrza, prezydenta). W uchwale przyznającej dotację musi być wymieniona nazwa podmiotów dotowanych oraz krótki wykaz prac i robót wraz z sumą na nie przerna-

⁵⁶ Ustawa z dnia 30 czerwca 2005 roku o finansach publicznych, DzU 2005, nr 249, poz. 2104; art. 176, ust. 3.

czoną. Druga opcja udzielania dotacji polega na ujęciu w budżecie gminy (miasta) konkretnej kwoty, przeznaczonej na dotacje do remontów zabytków. Dopiero potem ogłasza się nabór wniosków. Po zaopiniowaniu, prawidłowe wnioski są realizowane w kolejności ich zgłaszania, aż do wyczerpania zarezerwowanych w budżecie funduszy. Fundusze niewykorzystane przechodzą na następny rok budżetowy, a wnioski, na które w danym roku nie starczyło pieniędzy, znajdują się jako pierwsze na liście do udzielenia dotacji w roku kolejnym. W takim przypadku również dotację musi zatwierdzić organ stanowiący.

Uchwała powinna również precyzować sam proces udzielania dotacji – umowę z właścicielem. Tu również możliwe są dwie opcje. W pierwszym przypadku właściciel zabytku przeprowadza określone we wniosku prace. Po zakończeniu prac, wyznaczeni pracownicy urzędu gminy (miasta) dokonują kontroli pod względem merytorycznym i finansowym. Dopiero wtedy, gdy kontrola przebiegnie pomyślnie, właściciel otrzymuje zwrot poniesionych nakładów. W drugim przypadku (częściej stosowanym) właściciel otrzymuje dotację przed podjęciem określonych we wniosku prac. Dotacji udziela się zazwyczaj w formie przelewu na konto właściciela zabytku. W trakcie wykonywania prac właściciel składa relację w zakresie merytorycznym i finansowym. Po zakończeniu prac następuje urzędowa kontrola. W przypadku wykrycia nieprawidłowości – złamania umowy, na mocy której przyznano dotację – właściciel obiektu zabytkowego musi zwrócić całą kwotę wraz z odsetkami jak od zaległości podatkowych. Czasami traci również możliwość ubiegania się o kolejną dotację na dany okres czasu.

Na koniec, uchwała powinna zawierać sposób prowadzenia dokumentacji przyznanych dotacji przez odpowiednią komórkę urzędu gminy (miasta).

Dzięki takim możliwościom pomocy i zarazem realnego wpływu na stan zabytków, wiele gmin i miast coraz częściej decyduje się na ustanowienie stosownej uchwały. Najwięcej na zabytki przeznacza w ten sposób Warszawa – w roku 2008 aż 27 milionów złotych⁵⁷. Spośród innych miast, oprócz dużych ośrodków, takich jak Kraków, Wrocław czy Częstochowa, dofinansowanie obejmuje także mniejsze miasta: Siemiatycze, Bolesławiec, Mińsk Mazowiecki. Także gminy wiejskie coraz częściej dotują remonty obiektów zabytkowych. W przypadku Ciechanowa – nie ma takiego instrumentu, choć właśnie tutaj byłby on szczególnie użyteczny. Brak zainteresowania Urzędu Miasta Ciechanów formą pomocy dla właścicieli obiektów wpisanych do rejestru nie jest wynikiem niewiedzy. Pytana

⁵⁷ M. Szczepaniuk, *Ratusz bojmie daje na zabytki*, „Rzeczpospolita”, nr 9 (7910), s. A 29.

przez dziennikarzy „Naszego Miasta” o możliwości takiego dofinansowania pani wiceprezydent Ewa Gładysz, odpowiedziała: „[...] kwota, którą moglibyśmy przeznaczyć na dotację, jest i tak niewielka w porównaniu z potrzebami [...] miasto potrzebuje pieniędzy na inne inwestycje, bardziej przyziemne, niż remont kamienicy przy Warszawskiej, która nie jest jego własnością”⁵⁸. Gwoli wyjaśnienia, w cytowanym fragmencie chodziło o tzw. kamienicę Reutta przy ul. Warszawskiej 19 – wpisaną do rejestru zabytków, a będącą obecnie w stanie ruiny. Jak już wcześniej wykazano, w Ciechanowie jest dość sporo obiektów wpisanych do rejestru zabytków, ale tylko nieliczne zostały odnowione. Celowe niedostrzeżenie problemu przez władze miasta można określić jako niedecyzyjność polityczną, co jednak nie zmienia faktu, iż jest to jedna z form decydowania politycznego, a więc i polityki.

Tymczasem uchwała o dofinansowaniu do remontów zabytków pociąga za sobą szereg korzyści dla miasta, które zdecyduje się na taką formę polityki wobec dziedzictwa kulturowego. Przede wszystkim następuje poprawa wizerunku dzielnic reprezentacyjnych, a tym samym wzrost poziomu życia mieszkańców, jak i atrakcyjności turystycznej ośrodka. Pogłębia się przy tym świadomość historyczna właścicieli zabytkowych budynków, jak i samych mieszkańców. Na bazie pozytywnego stosunku władz do nośników historii można w sposób bardzo skuteczny budować tożsamość lokalną. Elementy powyższe bardzo często pobrzmiewają w uzasadnieniach uchwał o dotacjach do remontów zabytków wpisanych do rejestru.

Na koniec warto jeszcze wspomnieć, iż dofinansowanie do remontów stosują także samorządy na szczeblu wojewódzkim – wówczas stosowną uchwałę podejmuje sejmik danego województwa, a jej wykonanie powierza się zarządowi. Dla przykładu – województwo mazowieckie posiada stosowną uchwałę z dnia 19 lutego 2007 r., możliwą do odnalezienia na stronach internetowych tej instytucji⁵⁹.

7. Pozostałe formy ochrony zabytków

Po dość obszernej analizie możliwości kształtowania polityki wobec dziedzictwa kulturowego w zakresie ochrony zabytków, powinno się wyrażać, iż wszystkie formy zostały już omówione. Tak jednak nie jest,

⁵⁸ M. Paprocki, *Miasto bezradne*, „Nasze Miasto” 2007, nr 14, s. 7.

⁵⁹ Uchwała Nr 24/07 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 19 lutego 2007 roku w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze Województwa Mazowieckiego. http://www.bip.mazovia.pl/?a=uchwaly_inf&baz=58&id=972_13.04.2008.

gdyż ustawa o ochronie zabytków, oprócz wpisu do rejestru, ustanowiła jeszcze dwa rodzaje „wpisów”, rzadziej jednak stosowanych – raczej w przypadkach szczególnych, gdy mamy do czynienia z wyjątkowo cennym zabytkiem lub zespołem zabytkowym. W myśl ustawy o ochronie zabytków formami ochrony są także: uznanie za pomnik historii oraz utworzenie parku kulturowego⁶⁰.

Uznanie zabytku za pomnik historii stanowi szczególną formę wyróżnienia i zarezerwowane jest dla obiektów (lub zespołów) o wysokiej klasie artystycznej, spełniających cały szereg rozmaitych kryteriów. Procedura uznania za pomnik historii jest szczegółowo omówiona na stronach internetowych KOBiDZ⁶¹, a ustawa wspomina jedynie o tym, kto ostateczną decyzję wydaje. Uznanie zabytku za pomnik historii następuje na drodze rozporządzenia, wydanego przez prezydenta RP na wniosek ministra kultury. Kandydatura zabytku musi być ponadto zaopiniowana przez Radę Ochrony Zabytków (organ ustawowy, działający przy ministerstwie – nie mylić z Główną Komisją Konserwatorską!). Obiekty uznane za pomniki historii stają się naturalnymi kandydatami do ubiegania się o wpis na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO⁶².

Ostatnią formą ochrony zabytków (w krajobrazie) jest utworzenie tzw. parku kulturowego. Dokonuje się to uchwałą rady gminy (miasta), po zasięgnięciu opinii WKZ. W uchwale takiej należy podać nazwę parku, jego granice oraz zakazy i ograniczenia, o których mówi kolejny artykuł ustawy. Następnie wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza (w porozumieniu z WKZ) plan ochrony parku kulturowego. Do tego celu można również utworzyć jednostkę organizacyjną zarządzającą parkiem (powołuje ją organ stanowiący gminy). Dla ww. obszarów obowiązkowo sporządza się MPZP⁶³. Na terenie parku kulturowego zakazom lub ograniczeniom podlega: prowadzenie robót budowlanych, działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; umieszczanie tablic reklamowych; składowanie lub magazynowanie odpadów; zmiana przeznaczenia obiektów zabytkowych⁶⁴.

* * *

Jak wynika z powyższego opracowania, form ochrony dziedzictwa kulturowego jest bardzo wiele. Prawo (brak uregulowań?) nie jest aż taka

⁶⁰ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków, art. 7, pkt 2 i 3.

⁶¹ KOBiDZ, *Kryteria i procedury uznawania obiektu za pomnik historii*, <http://www.kobidz.pl/app/site.php5/article/314/56.html>, 13.04.2008.

⁶² Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków, art. 15, ust. 1–4.

⁶³ *Ibidem*, art. 16, ust. 1–6.

⁶⁴ *Ibidem*, art. 17, ust. 1, pkt 1–4.

barierą, jak niektórym może się wydawać. Problemem jest raczej niska znajomość dostępnych form ochrony zabytków, zwłaszcza wśród lokalnych polityków, od których decyzji i uchwał bardzo wiele w tej materii zależy. Najbardziej szczegółowe formy ochrony dziedzictwa kulturowego są obecnie domeną lokalnych elit politycznych i stanowionego przez nie prawa miejscowego. Autor niniejszego opracowania wyraża nadzieję, iż wielość zaprezentowanych form ochrony dziedzictwa kulturowego stanie się pretekstem do zastosowania ich w większej skali nie tylko w samym Ciechanowie, ale także w innych miejscowościach w Polsce. To od lokalnych społeczności i ich emanacji w postaci władzy samorządowej zależy jakość otaczającego nas krajobrazu, naszej Małej Ojczyzny.

Autor jest doktorantem na Wydziale Nauk Historycznych i Społecznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

Резюме

Формы охраны культурного наследия на примере города Пшасньша

Статья представляет определённые в польском законе формы охраны культурного наследия. На примере города Чеханова показан метод их внедрения, но тоже недостатки в применении некоторых доступных юридических решений. В статье показана деятельность чехановских реставрационных служб в период последних 20 лет, т.е. после 1989 г.

Summary

Cultural heritage protection forms and the example of Ciechanów

The following article presents the cultural heritage protection forms, as specified in the Polish law. Ways to put the heritage protection forms into operation, plus specific lack of legislative solutions are both outlined in the article, which takes the city of Ciechanów as an example for those procedures. The article also presents the works of Ciechanów's conservatory office within the last 20 years, after the year 1989.